

Βιβλιοκρισίες Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Ο συνήθης ύποπτος

της Καίτης

Για την ομάδα είμουν

ύποπτος πάντα

σαν την αλήθεια.

Άρης Αλεξάνδρου, Άγονος γραμμή

Λίζυ Τσιριμώκου

ΣΕ ΕΝΑ από τα λίγα κριτικά σημειώματα που αναφέρονται στην πρόσφατη μονογραφία του Δ. Ραυτόπουλου για τον Άρη Αλεξάνδρου¹, η Μάρη Θεοδοσοπούλου, θυμίζοντας τη συγκινημένη αλλά διορατική μικρή μελέτη του Roman Jakobson για «τη γενιά που σπατάλησε τους ποιητές της»², παρατηρεί ότι οι χαλεποί καιροί, πολύ περισσότερο, σπαταλούν τους κριτικούς τους. Ο Δ. Ραυτόπουλος, εξαιρετο δείγμα της κριτικής διάνοησης των μεταπολεμικών χρόνων, και νωρίς άφησε την κονίστρα της συστηματικής κριτικής και δεν έδωσε ό,τι θα μπορούσε, υπό άλλες συνθήκες, να δώσει στο χώρο της κριτικής γραφής που παρουσιάζει μόνιμο παθητικό στον τόπο μας. Δραστικό μέλος της τολμηρής ομάδας που κατόρθωσε να εξασφαλίσει την έκδοση της *Επιθεώρησης Τέχνης* και τη σταθερή παρουσία του περιοδικού σε καιρούς διμέτωσης καχυποψίας, αισθητικής και κριτικής ανυποληψίας, ανελεύθερους και στερημένους (1954-1967)³, κύριος υποκινητής του εκδοτικού πειράματος του περιοδικού *Ηριδανός* μετά την πτώση της δικτατορίας, αγωνιστικός υπερασπιστής των κριτικών του απόψεων σε κάθε αξιόλογο ερέθισμα, συγγραφέας βιβλίων, δοκιμιογράφος, αρθρογράφος, μαχητικός διανοούμενος, με όλες τις συνδηλώσεις του όρου, αφιέρωσε τα τελευταία χρόνια την κριτική του έρευνα στο συναγωνιστή του Άρη Αλεξάνδρου. Είναι κάτι που η ελληνική αριστερά το οφείλει, έστω και καθυστερημένα, στον Αλεξάνδρου: και, υποθέτω, τα χρόνια που έρχονται θα τιμούν όλο και περισσότερο τον άνθρωπο που, σαν φωτεινό μετέωρο, «ήρθε από την Ανατολή και χάθηκε στη Δύση», αφήνοντας γύρω του και, κυρίως, στα κείμενά του ψήγματα μιας «αστρικής ευγένειας». Βασιζόμενος στις πολύτιμες πληροφορίες της «συντρόφου μιας ζωής», της Καίτης Δρόσου, σε πολύχρονη και πολύμοχθη προσωπική έρευνα, στις δικές του ιστορικές εμπειρίες και στις σημερινές γνώσεις μας για τα τότε κομματικά τεκταινόμενα, ο Δ. Ραυτόπουλος «αποκαθιστά», στο μέτρο που αυτό μπορεί να γίνει σε ατομικό επίπεδο, τον Αλεξάνδρου στις δέλτους της ιστορίας και της λογοτεχνίας. Στη μεγάλη του εισαγωγή («Ο Πολίτης του Λόγου») και στα δύο πρώτα κεφάλαια της μονογραφίας του («Το δάσος», «Το δέντρο») παρουσιάζει εκτενώς τον πολύπαθο βίο του Αριστοτέλη Βασιλειάδη, που μόλις εξάχρονος χάνει μια πατρίδα και μια γλώσσα: από το βουητό της νεότευκτης Σοβιετικής Ένωσης βρίσκεται στη χράνη της Θεσσαλονίκης (1928) και λίγο αργότερα της Αθήνας: χάνει επίσης το όνομά του: με νόμο του τον Γ. Ρίτσο, στην αρχή της δεκαετίας 1940, γίνεται ο Άρης Αλεξάνδρου των γραμμάτων.

Οι μυλόπετρες των ποιημάτων

Έχει γίνει λόγος για την «ποιητική και πολιτική ηθική» της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς⁴, η οποία αποτυπώνεται ανεξίτηλα στα ποιήμα-

τα αυτής της δύσκολης εποχής και αποστάζει την πίκρα σε στίχους. Διπλά δύσκολη για τον Αλεξάνδρου, που πρέπει να αρθρώσει το περιρρέον άχθος σε μιαν άλλη, «πατρική» γλώσσα - μονομάχο ως χθες της μητρικής: διαμάχη των φύλων και των φυλών, επιλογή ανάμεσα σε δύο ισχυρές και πλούσιες παιδείες, πατρική και μητρική κληρονομιά, μετωρισμός στο μεταξύ δύο κόσμων, κίνδυνος τελικής αφασίας. Οι προσωπικοί ερεθισμοί και οι συλλογικές δονήσεις είναι όμως τέτοιες έντασης που σπάζουν το φράγμα της σιωπής, υπερνικούν τους αισθητικούς διαταγμούς και τις αμφιπαλαντεύσεις, γίνονται στίχοι και προσπαθούν να φιλτράρουν την κραυγή της φρίκης, να χύσουν λάδι στην τρικυμία της ψυχής. Διεργασία βαθύτητα (Trauerarbeit), η ποιήση αυτή προσπαθεί να πει το ανείπωτο, σταλάζει προσεκτικά την κάθε λέξη, όπως κάνουμε σε γλώσσα ξένη, όπου βαδίζουμε σε κατάσταση συναγερμού γιατί νιώθουμε το πεδίο ναρκοθετημένο. Πρέπει το πυρακτωμένο πάθος να ψυχρανθεί, ο εξωτερικός φλοιός να συγκρατηθεί τους χυμούς, το άνυδρο τοπίο των λέξεων να δείχνει καλά τη μέσα έρημο.

Η πρώτη συλλογή *Ακόμα τούτ' η Άνοιξη* (11 ποιήματα της περιόδου 1941-1946) ομολογεί ανοικτά το διάλογο με το δημοτικό τραγούδι και κρατά τον αγωνιστικό, θριαμβικό απόηχο των χρόνων της Αντίστασης. Είναι οι στιγμές της στράτευσης στο όραμα: «le temps des cerises»⁵ τραγουδούν – ήδη νοσταλγικά σε χρόνο μέλλοντα – οι γάλλοι «σύντροφοι». Η ηχηρή ρητορική του εαμικού δεκαπεντασύλλαβου συμπλέει με την ελεγειακή διάθεση και συνοδεύεται από μια τολμηρή αφαιρετική τεχνοτροπία. Για τον Αλεξάνδρου η εικονοκλαστική αποκαθήλωση συντελείται νωρίς: «πήδηξε προχτές το είδωλο στο χώμα». Ήδη στην πρώτη αυτή ποιητική απόπειρα κρυσταλλώνεται, μαζί με τη συλλογική ιαχή, ο μοναχικός διάλογος με το εγώ, «το ταξίδι στον εαυτό σου».

Η *Άγονος γραμμή* (12 ποιητικά συνθέματα της περιόδου 1947-1952, στα οποία εντάσσεται και ο κύκλος των 18 «Ανεπίδοτων γραμμάτων» – Μούδρος 1948) χαρτογραφεί τα χρόνια της εξορίας και της κομματικής αμφισβήτησης: αρχίζει η μοναχική πορεία, όπως δηλώνεται άλλωστε στο κατώφλι της συλλογής με το στίχο του Ελυάρ: «αδελφικά μόνος αδελφικά ελεύθερος». Ανεπίδοτα αισθήματα, «έρμημη γη» και «χάρτινα στήθη των στίχων» που προτάσσονται στα συντροφικά βόλια. Συγκρατημένος και συμπεκνωμένος ερωτισμός: «Σύντροφε, [...] ξέρεις καμιά σελίδα μαρξισμού / που να βουλιάζουμε οι λέξεις στο χαρτί / σαν την σιωπή μου / στις κόρες των ματιών της; » Η «πυκνοκατοικημένη ερημιά» (Μούδρος- Μακρόνησος 1949) του Αλεξάνδρου επαναβεβαιώνεται αργότερα (1955) από τον Αναγνωστάκη: «μες στη φοβερή ερημιά του πλήθους». Ο δρόμος είναι χωρίς επιστροφή και η διατεταγμένη αισιοδοξία ανέκκλητα ακυρωμένη: «Αν υπήρχε ζυγαριά ευαίσθητη στο φως / θα έβλεπε τον δίσκο με τις

